

Νεροστάτης· θέσις παρὰ τὰ Καμιναρᾶτα ὅπου λιμνάζουσιν ὕδατα.

Νίφι· χωρίον ἐν Θηναίᾳ.

Ντομάτα (τά)· ὠραία κωμόπολις ἐν Λειβαθοῦ. Ἡ λέξις φαίνεται ξενική⁴.

Ντούρη· θέσις παρὰ τὴν ἀρχαίαν Πάλην, ὅπου σώζονται εἰσέπια Ῥωμαϊκῶν καὶ Ἑνετικῶν ὀχυρωμάτων. Ἡ λέξις εἶνε ἰταλική· torre = πύργος.

Ξ

Ξεραχιά (ῆ)· ὄρος μεταξὺ Βαίας καὶ Αἴνου.

Ἐύ· τὸ ἔνεκα τῆς ὀξύτητός του πιθανῶς ὀνομασθὲν οὕτως ἀκρωτήριον εἰς τὰς νοτιοδυτικὰς παραλίας τῆς Πάλης. Δὲν εἶνε ἐπίσης ἀπίθανος ἢ ἐκ τοῦ γράμματος Ξ παραγωγή ἔνεκα τοῦ σχήματος ἴσως.

Ἐώμερο καὶ Ἐώμερα· αἱ μακριναὶ ἐν γένει ἐξοχαὶ τῆς Κράνης.

Ο

Ὁδοντοτρύπια· περίεργος ὀνομασία θέσεώς τινος παρὰ τὰ Καμιναρᾶτα, πιθανῶς ἐκ τοῦ ὀδοντωτοῦ ἐκεῖ ἐδάφους.

Ὁξύλα· θέσις παρὰ τὸ Σαρόλιον· πιθανῶς διὰ τὸ ὅξυ τῆς τοποθεσίας κληθεῖσα οὕτως.

Ὁξύφουντας· βραχὺδες μέρος παρὰ τὰ Καμιναρᾶτα.

Ὁξωῆ (ἔξω-γῆ)· ἡ ἐν Ἀνωγῇ πεδιάς ὅπου οἱ ἀγροὶ τῶν Ἀνωγητῶν, λέγεται δὲ Ὁξωῆ, διότι εἶνε ἐκτὸς τῆς περιφερείας ἐν ᾗ τὰ χωρία.

Ὁρχολύκος· περίεργον ὄνομα θέσεως παρὰ τῇ Ἀγίᾳ Θέκλῃ ἐν Ἀνωγῇ.

Ὁρτολίθια· ὄρθιοι, ἀπότομοι βράχοι ἐν τῇ θαλάσσῃ εἰς τὰς δυτικὰς ἀκτὰς τῆς Πάλης.

ΠΑΙΑΣ ΤΣΙΤΣΕΛΗΣ.

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΙΑΜΑΤΙΚΩΝ ΥΔΑΤΩΝ ΠΑΡΑ ΤΟΙΣ ΑΡΧΑΙΟΙΣ

Ἡ χρῆσις τῶν ἱαματικῶν ὑδάτων ἢ κάλλιον εἰπεῖν τοιούτων ὑδάτων εἰς ᾧ ἀπεδίδοντο ἱαματικαὶ τινες δυνάμεις, ἐγένετο καὶ κατὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους, ὡς φαίνεται ἐν τῇ πεντατεύχῳ τοῦ Μωϋσέως. Ἐν αὐτῇ βλέπομεν ὅτι ἡ θυγάτηρ τοῦ βασιλέως τῶν Αἰγυπτίων ἐλούετο εἰς τὸν ποταμὸν κατ' ἰατρικὴν συμβουλήν· αὐτὸς δὲ ὁ Μωϋσῆς διέταξε συνεχῇ χρῆσιν τῶν

⁴ Ἐν τῇ ἐκεῖ ἐκκλησίᾳ σώζεται ὡς ἱερὸν ἔθνικόν κειμήλιον ἡ λάρναξ τοῦ πατριάρχου Γρηγορίου Ε', ἣν ἔφερεν ἐκεῖ ὁ ἐκ Ντομάτων πλοίαρχος Μαρῖνος Σκλάβος ὁ παραλαβὼν τὸν ἐπὶ τῶν ὑδάτων ἐπιπλέοντα νεκρὸν καὶ μετενεγκὼν εἰς Ὁδησσόν.

λουτρῶν εἰς τοὺς ὑπὸ τῆς λέπρας προσβληθέντας Ἑβραίους. Ὁ Ὅμηρος ἀναφέρει, ὅτι ἡ βασιλόπκις Νκυσιχά ἐλούετο εἰς τὸν ποταμὸν, καὶ ἡ Κίρκη παρεσκεύαζε διὰ τὸν κεκοπιακῶτα Ὀδυσσεύα θερμὰ λουτρά πρὸς ἀναψυχὴν. Ὁ Ὅμηρος λέγει καὶ περὶ τῆς μετὰ τοῦ λουτροῦ περιχλείψεως τοῦ λουσαμένου μετὰ διαφόρων ἀρωματικῶν ἐλαίων, καὶ ἰδίως περὶ τοῦ Ὀδυσσεύος, προσθέτων, ὅτι τὸ εἰς τὸ λουτρὸν χρήσιμον ὕδωρ ἐθερμαίνετο ἐντὸς μεγάλου χαλκίνου λέβητος, καὶ ὅτι τὸ πρὸς περιάλειψιν τοῦ σώματος ἔλαιον ὑπῆρχεν ἐντὸς χρυσοῦ ἀγγείου.

Γνωστὸς εἶναι ὁ μῦθος τῆς Μηδείας, ἥτις παρεσκεύασε λουτρά με διαφόρα δηλητήρια βότανά καὶ ἐθανάτωσε τὸν Πελῖον καὶ ἄλλους.

Ὁ Θεόκριτος ποιεῖται μνείαν τῆς λουομένης Ἑλένης, ὃ δὲ Πίνδαρος καὶ ὁ Ὀεΐδιος τῆς Ἀρτέμιδος καὶ τῶν νυμφῶν. Ἡ χρῆσις τῶν λουτρῶν εἰς τοὺς ποταμοὺς ἐπεκράτει καὶ παρὰ Λακεδαιμονίους, οἵτινες πρῶτοι τῶν Ἑλλήνων εἰσήγαγον τὴν χρῆσιν τῶν ἀτυμολούτρων.

Ἡ ἐποχὴ τῆς ἀνακαλύψεως ἢ τῆς πρώτης χρήσεως θερμῶν μεταλλικῶν ὑδάτων πρὸς λούσιν ἢ πρὸς πόσιν δὲν δύναται ἀκριβῶς νὰ προσδιορισθῇ. Τοῦτο μόνον γνωρίζομεν, ὅτι αὕτη δὲν ἐγένετο εἰς τὴν Αἴγυπτον, ἐνεκα τῆς ἐλλείψεως τοιούτων ὑδάτων. Ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ, κατὰ τὰς ὄχθας τῆς Νεκρᾶς θαλάσσης, ἐν Κολχίδι, Ἰονίᾳ, Φρυγίᾳ καὶ ἄλλαχοῦ ἡ χρῆσις αὐτῶν ἦτο συνήθης. Ἐν τῷ α' βιβλίῳ τοῦ Μωϋσέως ἀπικντᾷ ἡ πρώτη ἀνακάλυψις θερμῶν ὑδάτων ἐν τῇ Συρίᾳ ὑπὸ τοῦ Ἀννᾶ συγγενοῦς τοῦ Ἠσαΐ βόσκοντος τὰ ποιμνιά του ἐντὸς τινος κοιλάδος. Ἐν τῷ β' βιβλίῳ μνεία γίνεται πηγῆς ἀηδὲς ἐχούσης τὸ ὕδωρ, τὸ ὁποῖον ὅμως ὁ προφήτης Ἑλισαῖος ἀποκατέστησε πόσιμον διὰ τῆς προσθήκης κοινοῦ ἁλάτος. Ἡ Καινὴ Διαθήκη ἀναφέρει τὴν λίμνην Βηθσαιᾶ, εἰς ἣν οἱ ὑπὸ λέπρας καὶ παραλυσίας πάσχοντες λουόμενοι ἐθεραπεύοντο. Ἐκ διαφόρων ἱστορικῶν εἰδήσεων μανθάνομεν πρὸς τούτοις, ὅτι τὰ τρικύττα ὕδατα, ἰδίως δὲ τὰ θερμὰ, ἐνεκα τῆς ἐν αὐταῖς θερμότητος, τοῦ κοχλιασμοῦ, τῆς τῶν ἀτμῶν ἀναπτύξεως καὶ τῆς ἐπὶ τοῦ πάσχοντος ὀργανισμοῦ ἐπωφελοῦς ἐπανεργείας, εἴλκυσαν κατὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους τὴν προσοχὴν τῶν ἀνθρώπων, οἵτινες εἰς ταῦτα ἀπέδιδον θρησκευτικὸν σεβασμόν.

Ἐὰν ἡ ἀνεύρεσις καὶ ἡ χρῆσις τῶν θερμῶν ὑδάτων ἐγένετο πρότερον ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἢ ἐν Ἑλλάδι καὶ τὰς παρκειμένους νήσους δὲν δύναται νὰ προσδιορισθῇ ὅτι ὅμως τινὲς ἐξ αὐτῶν τὰ μετεχειρίσθησαν πρὸ τοῦ Τρωικοῦ πολέμου, τοῦτο ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους. Κατὰ τὸν μῦθον ὁ Ἡρακλῆς ἐναποταμίευσεν εἰς τὰ ὕδατα ταῦτα δυνάμεις ἰαματικὰς καὶ τὰ εἶχεν ὑπὸ τὴν προστασίαν του, διὸ ἀφιερώθησαν εἰς αὐτὸν καὶ πρὸς τιμὴν αὐτοῦ ἐκλήθησαν Ἡράκλεια λουτρά. Ὁ μῦθος προσθέτει συγχρόνως ὅτι θεοὶ τινες, ὡς ἡ Ἀθηνᾶ, ἐρκενέρωσεν τῷ Ἡρακλεῖ τὰ θερμὰ τῶν θερμοπηλῶν, ὡς ἡ Ἀρτεμις εἰς τὸν κεκοπιακῶτα Ἡρακλεῖ τὰ τῆς Αἰδηψοῦ καὶ ἐνεκα τού-

του ὠνομάσθησαν Ἡράκλεια λουτρά, δι' οὗ συγχρόνως φανεροῦται ἡ ἔξοχος καὶ ῥωστικὴ αὐτῶν δύναμις.

Ἡ Ἑλλάς, συμπεριλαμβανομένης τῆς Θεσσαλίας, τῆς ἀρχαίας Αἰτωλίας, καὶ Ἡπείρου, δὲν στερεῖται οὔτε ψυχρῶν, οὔτε θερμῶν μεταλλικῶν ὑδάτων, ἀν καὶ ἰδίως τὰ μέρη τὰ ὑπὸ ἡφαιστείου πυρὸς ἀνυψωθέντα, μᾶλλον θερμὰ ὑδάτα ἔχουσιν.

Ἐν γένει παροκτηρεῖται, ὅτι ἡ χρῆσις αὐτοφύων θερμῶν ὑδάτων ἔν τε τῇ Ἑλλάδι καὶ τῇ Ἰταλίᾳ εἴτε διὰ λουτροῦ εἴτε διὰ πόσεως, ἐγένετο κατ' ἀρχὰς μὲν ἐν ὑπαιθρῷ, ἔπειτα δὲ ἐντὸς σπηλαίων ἐσκαμμένων καὶ μικρῶν οἰκημάτων θολωτῶν· τοιαῦτα περίεργα σπήλεια χρήσιμα τὸ πάλαι εὐρίσκοντι ἐν Αἰδηψῷ καὶ ἔτι περιεργότερα ἐν Μήλῳ.

Κατὰ τὴν Πελοπόννησον ἐγένετο χρῆσις θερμῶν λουτρῶν, ἰδίως δὲ ἀτμωδῶν ἐν Λακεδαίμονι· ταύτην δὲ παρέλαβον οἱ Λάκωνες ἐκ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ παρεδέχθησαν χάριν ἀναψυχῆς μετὰ τοῖς Ὀλυμπιακοῖς ἀγῶνας. Περὶ τούτου ἀναφέρουσιν ὁ τε Θουκυδίδης καὶ Δίων ὁ Κόρινθος καὶ ἄλλοι τινὲς ἀρχαῖοι συγγραφεῖς, λέγοντες ὅτι ἐπωνομάσθη Λακωνικὸν ἢ Ξηρὸν ὑδρόλουτρον (Laconicum seu Sudatio concamerata). Τὸ λουτρὸν τοῦτο συνίστατο εἰς μικρὸν τι οἶκημα, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ὁ ἀὴρ ἐθερμαίνεται διὰ σωλήνων καμίνου ἀναπτομένης ἐν ἄλλῳ παρκαμμένῳ οἰκήματι· ἡ κάμινος αὕτη ὠνομάσθη ὑπόκαυστον (hypocaustum). Μεθ' ὁλόκληρον αἰῶνα καὶ ἰδίως κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Περικλέους διεδόθη ἡ χρῆσις τῶν τοιούτων θερμῶν λουτρῶν καὶ εἰς ἄλλας πόλεις τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἰδίως δὲ εἰς τὴν Κόρινθον, εἰς τὴν Ἐφεσον, τὴν Πέργαμον καὶ ἄλλαχού.

Περὶ τῶν λουτρῶν καὶ τῆς ἐσωτερικῆς αὐτῶν τέξεως παρὰ τοῖς Ἑλλησι καθὼς καὶ παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις ἀναφέρει ἰδίως ὁ Βιτρούβιος, ὅστις περιγράφει τέλειον λουτρὸν ἐκ τῶν ἐφεξῆς συνιστάμενον.

- 1) Ἐκ τοῦ ὑποκαύστου ἢ τοῦ Λακωνικοῦ (Laconicum hypocaustum).
- 2) Ἐκ τοῦ ἀποδυτηρίου (apodyterium)· οἰκίτου χρησιμεύοντος εἰς τὴν τῶν φορεμάτων ἀπόδυσιν.
- 3) Ἐκ τοῦ πυριατηρίου (caldarium)· οὕτως ὠνομάζοντο οἰκήματα, ὧν ὁ ἀὴρ ἐκ τῆς τοῦ ἐδάφους ἰσχυρᾶς θερμάνσεως ἀποκαθίστατο θερμός.
- 4) Ἐκ τοῦ ἀλειπτηρίου εἴτε ἐλαιοθεσίου (Unctuarium seu Elaeothesium)· ἐντὸς αὐτῶν ἐγένετο μετὰ τὸ λουτρὸν ἡ τοῦ σώματος μετ' εὐόσμου ἐλαιοῦ ἐντριψις. Περὶ δὲ τῶν οἰκημάτων τούτων, ἦσαν τὰ περιστύλεια χρήσιμα εἰς τοὺς τὰ λουτρά ἐπιτεκτεπτομένους πρὸς περίπκτον ἢ πρὸς δεικμονήν, μέχρις οὗ ἐξέλθωσιν οἱ εἰς αὐτὰ λουόμενοι.

5) Μετὰ τὸ λουτρὸν ἐγίνοντο γυμνάσια σωματικὰ ἐντὸς ἰδιαιτέρων οἰκημάτων καὶ τοιαῦτα ἐκκαλοῦντο ξυστοί, ὑπαιθρα, περίπατοι, σφαιριστήρια εἴτε κωρύκεια (Xysti, hypaethra, ambulationes, sphaeristerium seu Coryceum).

Μνημονεύοντες δὲ καὶ Heliasteria ἡλιόλουτρα γινόμενα διὰ τῆς εἰς τὸν

ἥλιον ἐκθέσεως ἐπὶ ὀμαλῶν στεγῶν τῶν οἰκιῶν. Περὶ τοῦ Παισανίου μαν-
θάνομεν ὅτι τοιαῦτα δημόσια θερμὰ λουτρά ὑπῆρξαν ἐν Ἀθήναις κατὰ τοὺς
κῆπους τοῦ Διπύλου, ὡν τὸ ἀναγκαστὸν ὕδωρ ἐπρομηθεύοντο ἐκ τοῦ διαρρέον-
τος ποταμοῦ Σάφρου ὀνομαζομένου. Τοιαῦτα λουτρά ὑπῆρξαν καὶ ἐν Πειραιεῖ
ἐπὶ τῆς Ἰπποδαμείου ἀγορᾶς (Agora Hippodamiea) Σηράγγιον ὀνομαζόμενα,
ὡς λέγει ὁ Σουΐδας καὶ ὁ Ψούχιος. Ἐνθ' δὲ ἡ ἐκ τῶν λουτρῶν ὠφέλεια προσ-
εἴλκυε τὴν προσοχὴν τῶν ἀρχαίων, συγχρόνως οἱ Ἀσκληπιάδαι αὐτοὶ ἐφρόντι-
ζον νὰ ἀνεγείρωνται κατ'ἀλλήλα οἰκήματα πρὸς ὑποδοχὴν τῶν πρὸς ταῦτα
τὰ δῶρα τῆς φύσεως προσερχομένων. Τοιαῦτα οἰκήματα ἀνηγέρθησαν πλη-
σίον τῶν ναῶν τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἐν Ἐπιδαύρῳ, Κυδίῳ, Περγᾶμῳ καὶ Κο-
ρώνῃ (ἥτις καλεῖται κρήνη τῶν Πλατάνων).

ΕΛΓΕΡΙΟΣ ΛΑΝΔΕΡΕΡ.

ΜΝΗΜΕΙΑ ΤΗΣ ΕΝ ΤΩ ΜΕΣΑΙΩΝΙ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΠΟΙΗΣΕΩΣ

Βραχεῖα σημείωσις περὶ τῶν στιχουργημάτων τούτων.*

Ἐχει ὁ εὐμενὴς ἀναγνώστης ὑπ' ὄψιν συλλογὴν μεσαιωνικῶν στιχουργη-
μάτων, ἀλλ' ἀναμένει βεβήτως καὶ τὴν ἀπολογίαν τοῦ ἐκδιδόντος, ὅσον ἀφορᾷ
τὴν ἐπιβολὴν τῆς ἐπιχειρήσεως, τὴν ἐκλογὴν τῶν δημοσιευομένων· πρόκειται
δ' ὅπως δικαιώσωμεν ἐνταῦθα αὐτοὺς ἡμᾶς φρονούντας ὅτι οὐ πάντες τῆς
μεσαιωνικοῦ ἡμῶν ἐθνικῆς φιλολογίας τὰ προϊόντα, ἀλλ' οὐδ' ἐν αὐτῶν κρί-
νομεν διὰ τὸν Κεῖραν· ἀπλοῦς δ' ὁ μῦθος ἔφω πάντοτε τῆς ἀληθείας, καὶ ἡ
ἀλήθεια, ἵνα χρησώμεθα τῷ εὐαγγελικῷ λόγῳ, ἐλευθερώσει ἡμᾶς πάσης
ιδέας κακῶς εἰς τὸν νοῦν ἡμᾶς παρερρησάσης, οἷα καὶ ἡ περὶ τῶν Βυζαν-
τινῶν ἡμῶν πικτέρων ὅτι οὐδὲν ἀντάξιον τοῦ ἐλληνικοῦ πνεύματος καὶ τῆς
ἐλληνικῆς σοφίας παρήγαγον, ἡ δὲ Μοῦσα μελανεύμων παρ' αὐτοῖς τῆς κα-
λογρίας περιβλήθεισα τὸ πινάκον τριβώνιον τὴν πτωχεῖαν τοῦ λόγιου καὶ
τοῦ ἀνθρώπου τῶν γραμμάτων ἀπεκλήετο, ἢ τὴν κοσμογονίαν τὴν ἐξαή-
μερον ἀνέπτυσσε.

Καὶ καθόλου μὲν περὶ τοῦ Μεσαιωνικοῦ τοῦ Ἑλληνικοῦ, τοῦ τε Βυζαντινοῦ
καὶ τοῦ ἐν τοῖς κάτω χρόνοις, δι' ὀλίγων εἶπομεν τὰ δέοντα ἡμεῖς, συγχρόνως
δὲ καὶ λόγιος ὁμογενὴς ὁ Δ. Βικέλας, ἐν ὀλίγοις ἐρευνήσαντες τί μὲν ἐπρα-
ξεν ὁ Ἑλληνισμὸς ἐκεῖνος, ποῦ δὲ θετέον τὰ ὅρια τῆς ἐνδόξου ἐκείνης ἐποχῆς¹.

* 12. Παρνασσοῦ σελ. 525 καὶ 746.

¹ Μεσαιωνικὰ Ἀνάλεκτα Μ. Γ. Γεδεών. Ἀθήναι: 1874. Σημειωτέον δ' ὅτι ὁ καλὸς φι-
λέλλην μαρκήσιος Oueux de Saint-Hilaire μνημονούμενος τῆς βραχείας ἡμῶν ταύτης μελέτης
ἐν τῇ Βιβλιογραφικῇ Ἐπιθεωρήσει (Annuaire de l' Association pour l'encouragement des etu-